

УДК 929 Лифар:792.8745/749

Іванова Олена Петрівна
завідувачка науково-дослідного відділу
тимчасових експозицій,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
olena.p.ivanova@gmail.com

Olena P. Ivanova
Head of the Research Department of
Temporary Exhibitions
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

ПРЕДМЕТИ РОДИНИ ЛИФАРІВ, ПЕРЕДАНІ ДО НМІУ В 2011 Р.

THE LYFARS' OBJECTS DONATED TO THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE IN 2011

Анотація

У роботі досліджено архів родини Асеєвих-Дяченків, у 2011 р. переданий до Національного музею історії України, що є цінним доповненням меморіальної колекції видатного французького танцівника і хореографа українського походження Сергія Лифаря (1905–1986). Колекція Асеєвих-Дяченків містить 44 одиниці: речових предметів (рушник та дві сорочки), фотографії членів родин Лифарів і Дяченків, свідоцтво про одруження М. Лифаря, візитівки С. Лифаря; поштівки, надіслані С. Лифарем та його сестрою Євгенією до Києва. Вагомою частиною колекції є листи С. Лифаря до родини, надіслані з різних куточків світу, де він виступав з трупю “Російський балет С. Дягілева” та працюючи в Гранд-опера.

Разом із листами родини до С. Лифаря, у 2002 та 2007 р. переданими до музею графинею І. Л. Алефельдт-Лорвіг, листи, передані 2011 р. дають можливість відтворити стосунки в родині С. Лифаря та простежити етапи розвитку його кар’єри, а також на прикладі однієї київської родини проілюструвати політичну та соціально-економічну ситуацію в країні на стику 1920–1930-х рр.

Ключові слова: С. П. Дягілев, С. М. Лифар, архів родини Асеєвих-Дяченків, “Російські сезони”, “Російський балет С. Дягілева”, Гранд-опера, родина Лифарів.

Abstract

The article studies the archive of the Asieiev-Diachenkos donated to the National Museum of the History of Ukraine in 2011. It is a valuable addition to the memorial collection of the outstanding French dancer and choreographer of the Ukrainian origin Serhii Lyfar (1905–1986). The Asieiev-Diachenkos collection consists of 44 items: material objects (a towel and two shirts), photographs of members of the Lyfars and Diachenkos, M. Lyfar’s marriage certificate, S. Lyfar’s business cards; postcards sent by S. Lyfar and his sister Ievheniia to Kyiv. An important part of the collection are letters from S. Lyfar to his family, sent from different parts of the world, where he performed with the troupe “Russian Ballet of Sergey Diahiliev” while working at the Grand Opera.

Together with the family’s letters to S. Lyfar, donated to the museum in 2002 and 2007 by Countess I. L. Alefeldt-Lorviih, the letters donated in 2011 provide an opportunity to reconstruct the relationship in S. Lyfar’s family and trace the stages of his career. Also, on the example of one Kyiv family, it is possible to illustrate the political and socio-economic situation in the country at the turn of 1930s.

Key words: S. P. Diahiliev, S. M. Lyfar, the Asieiev-Diachenko family’s archive, “Russian Seasons”, “Sergey Diahiliev’s Russian ballet”, Grand-opera, the Lyfar family.

У листопаді 2011 р. старший науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Наталія Юрїївна Асеєва передала до фондової колекції Національного музею історії України (далі – НМІУ) частину родинного архіву і низку предметів, які належали сім’ї видатного французького танцівника та хореографа українського походження Сергія Михайловича Лифаря¹ (1905–1986). Це надходження доповнило меморіальне зібрання С. Лифаря, у 2002 та 2007 р. передане до музею графинею І. Л. Алефельдт-Лорвіг² з м. Лозанна (Швейцарія). Графиня розділила з Сергієм Михайловичем близько 30 років подружнього життя, а після його смерті активно популяризувала його творчий та педагогічний доробок, передусім в Україні³.

1 Лифар Сергій Михайлович (1905–1986) народився в Києві, в 1923 р. емігрував за кордон. 1923–1929 рр. – провідний танцівник трупи “Російський балет С. Дягілева”, у 1929–1958 рр. – провідний танцівник і художній керівник балетної трупи Гран-опера, у 1945–1947 рр. створив та очолив трупу “Новий балет Монте-Карло”. У 1981 р. виїхав до Швейцарії, в 1986 р. помер в Лозанні, похований в Парижі.

2 Інґа Ліза Алефельдт-Лорвіг (1914–2008) народилася в родині багатого шведського промисловця Нюмберга. Була заміжня за датським графом Карлом Алефельдт-Лорвігом. З С. Лифарем вона познайомилася в 1958 р., коли він був змушений піти з паризької опери.

3 Іванова О. В., Іванова О. П. Меморіальна збірка документально-речових предметів С. Дягілева у колекції НМІУ // Праці Центру

Колекція родини Асєєвих-Дяченків має цікаве походження. Бабуся Н. Ю. Асєєвої – Ганна Михайлівна (в дівочтві Дяченко) була рідною сестрою мачухи С. Лифаря. Перша дружина, Михайла Яковича Лифаря⁴ (батька С. Лифаря), С. В. Марченко-Лифаря⁵ (мати С. Лифаря), померла в травні 1933 р. від висипного тифу. В 1939 р. М. Я. Лифар вдруге одружився з Марією Михайлівною Дяченко. Оскільки дітей у подружжя не було, родинний архів сім'ї Лифарів успадкувала внучата племінниця Марії Михайлівни – Н. Ю. Асєєва⁶.

Передане до НМІУ зібрання містить 44 одиниці, деякі з них експонувалися на виставці, присвяченій 25-тій річниці з дня смерті С. Лифаря “Сергій Лифар і Київ”. Цю виставку було створено у грудні 2011 р. як доповнення до вже наявної виставки “Сергій Лифар. Життя для танцю”⁷.

До колекції входять речові та писемні пам'ятки, а також фотоджерела. Група речових пам'яток не чисельна, проте унікальна за своїм складом. У ній, зокрема, є рушник першої чверті ХХ ст., який належав родині Лифарів⁸, виготовлений із фабричного полотна, доповнений ручною вишивкою хрестиком та плетеним вручну мереживом. Крім того, до музею надійшли й дві чоловічі вишиті вручну сорочки 1930-х рр., які належали М. Я. Лифарю⁹.

Зібрання фотографій, зокрема, складають світлини початку ХХ ст.¹⁰ Михайла Дмитровича Дяченка та його дітей – Марії, Ганни та Дмитра¹¹. До цього ж часу належить й аматорське фото батька М. Я. Лифаря, на якому його зображено у форменому одязі чиновника Департаменту водного та лісового господарства¹². Інший фотопортрет¹³, на якому, імовірно, зображено діда С. Лифаря – Якова Давидовича¹⁴, зроблений в одному з найвідоміших у Києві¹⁵ професійному фотоательє Д. Маркова¹⁶.

До київського періоду біографії С. Лифаря належить його фотопортрет¹⁷, на звороті якого від руки проставлена дата “17 листопада 1922 р.” та наявний штамп одного з київських фотоательє (рис. 1)¹⁸. Портрет був виконаний за кілька тижнів до від'їзду С. Лифаря 3 грудня 1922 р. за кордон. Саме таким його востаннє бачили батьки і родичі. Пізніше, надсилаючи листи до рідних, С. Лифар часто докладав до них фотографії, які свідчили про його блискучу кар'єру балетного танцівника у всесвітньовідомій трупі С. Дягілева¹⁹. Це – світлини як першої ролі С. Лифаря в балеті “Лані” 1925 р. (рис. 2), так і часу його найвищого творчого злету у 1920–1930-х рр. До таких фотографій-свідчень належить зроблений в квітні 1928 р. в Монте-Карло знімок з підписом С. Лифаря: “В цветнике балерин”. На ньому С. Лифар стоїть поряд із зірками балетної трупи Дягілева – Ф. Дубровською, О. Даниловою, Л. Бараш, А. Павловою, А. Нікітіною. Крім балерин, на фотографії зображений хореограф трупи Дж. Баланчин²⁰.

На час приїзду С. Лифаря до Західної Європи там вже понад десять років існувала балетна антреприза, організована видатним театральним діячем Сергієм Дягілевим, яка перебувала в центрі мистецького життя. Трупа “Російський балет Дягілева” сприяла відродженню балетного мистецтва у низці країн і зародженню його в тих країнах, де раніше не існувало

пам'ятокознавства: збірник наукових праць. – Київ, 2016. – С. 158–170; *Іванова О. В., Іванова О. П.* Мистецька спадщина Сергія Лифаря в колекції НМІУ // *Матеріали щорічної науково-практичної конференції Музею історії м. Києва.* – Випуск 10. – Київ: Київ, 2010. – С. 37–51; *Іванова О. П.* Зірки “Російських сезонів Сергія Дягілева” (на матеріалах НМІУ) // *Національний музей історії України: тематичний збірник наукових праць.* – Київ, 2011. – С. 173–179; *Іванова О. П.* Образотворчі джерела в меморіальній колекції Сергія Лифаря (на матеріалах НМІУ) // *Праці Центру пам'ятокознавства: збірник наукових праць.* – Київ, 2018. – С. 126–134; *Іванова О. П.* Колекція театральних програм як джерело вивчення історії “Російських сезонів” С. П. Дягілева (на матеріалах НМІУ) // *Національному музею історії України–110: тематичний збірник наукових праць.* – Частина 2. – Київ, 2009. – С. 147–186; *Іванова О.* Театральні афіші і плакати, пов'язані з творчістю С. М. Лифаря, у колекції Національного музею історії України // *Національний музей історії України: поступ у третє тисячоліття.* – Київ: ТОВ “Ш, Лтд”, 2004. – С. 274–282.

4 Лифар Михайло Якович (1875–1949) – народився в с. Велика Мотовилівка (нині – Фастівський район Київської області). Служив у Департаменті водного і лісового господарства. В 1930-х рр. – технік Лісоводоуправління, до листопада 1947 р. працював в університетському ботанічному саду імені академіка Фоміна. Похований на Байковому цвинтарі.

5 Марченко-Лифар Софія Василівна (1878–1933) – донька селянина-землевласника Василя Дмитровича Марченка з села Македони під Каневом (нині – Миронівський район Київської області). Померла 07.05.1933, похована на Байковому цвинтарі поряд із чоловіком.

6 *Балабко О. В.* “Київ, Іринінська, Лифарям ...”. Повість за списками митця. – Чернівці: Букрек, 2011. – С. 3–11.

7 *Іванова О. П.* Серж Лифар. Життя для танцю: буклет. – Київ: Фенікс, 2011. – С. 8, 10, 11.

8 Т-9726 / Акт приймання № 8113 від 01.01.2015 // НМІУ. – Фонди.

9 Т-9728, Т-9727 / Акт приймання № 8113 від 01.01.2015 // НМІУ. – Фонди.

10 Ф-24384, 24383 / Акт приймання № 8257 від 26.11.2015 // НМІУ. – Фонди.

11 Дяченко Дмитро Михайлович (1887, Таганрог – 1942, Кам'янський концтабір ГУЛАГ СРСР) – архітектор, громадський діяч, засновник стилю українського неobaroco, професор, член-кореспондент Академії архітектури СРСР (1935). Був фундатором та першим ректором Українського архітектурного інституту (1918–1922).

12 Ф-24386 / Акт приймання № 8257 від 26.11.2015 // НМІУ. – Фонди.

13 Ф-24385 / Акт приймання № 8257 від 26.11.2015 // НМІУ. – Фонди.

14 Лифар (Лихвар) Яків Давидович (1843–?) народився в родині селян в селі Велика Мотовилівка, Васильківського повіту Київської губернії.

15 *Балабко О. В.* “Київ, Іринінська, Лифарям ...”... – С. 7–10.

16 Т. Є. Марков у 1860-х рр. у Києві на вул. Хрещатик, 41 відкрив фотоательє. Його син, Д. Т. Марков, в травні 1895 р. переніс родинне фотоательє на вул. Хрещатик, 6. Щорічно Д. Марков випускав 30–36 тис. листівок із краєвидами Києва, а також фоторепродукції картин видатних художників.

17 Ф-24387 / Акт приймання № 8257 від 26.11.2015 // НМІУ. – Фонди.

18 *Іванова О. П.* Серж Лифар. Життя для танцю... – С. 8

19 *Станішевський Ю. О.* Українець Серж Лифар – зірка світового балету. – Київ: Видавнича група “Сучасність”, 2009. – С. 11–20; *Лифарь С.* Страдные годы / Составители Снежко С. П., Шлеев В. В. – Киев: “Муза” Лтд, 1994. – С. 38, 100–106.

20 Ф-24390 / Акт приймання № 8257 від 26.11.2015 // НМІУ. – Фонди.

професійного балетного театру. Реформаторська діяльність хореографів, художників, музикантів дягілевської трупи справила значний вплив на розвиток балетного театру у всьому світі, суттєво змінивши ставлення до балету. С. Дягілев вмів знаходити таланти й “відкривати” нові імена. Черговим відкриттям став С. Лифар, який, завдяки наполегливій праці, постійному навчанню та вдосконаленню техніки танцю, досяг високого рівня майстерності і став провідним танцівником уславленої трупи С. Дягілева²¹.

Саме до цього періоду життя С. Лифаря належить фотопортрет, у 1928 р. надісланий ним із Монте-Карло батькам зі зворушливим написом: “Всегда Вас нежно помнящий Serge” (рис. 3). На знімку зображений провідний танцівник всесвітньовідомої балетної трупи, який вже довів свою обдарованість, досяг високого професійного рівня та посів гідне місце серед іменитих балетних акторів. На той час разом із трупкою він об’їздив багато країн, а оперний театр Монте-Карло з 1924 р. і до кінця існування антрепризи, був своєрідною штаб-квартирою “Російського балету”. Саме тут трупа репрезентувала нові постановки, репетирувала і розпочинала черговий театральний сезон²².

Єдине місце, куди С. Лифар не міг повернутись, був його рідний Київ, де залишилася його родина. Він міг розповісти про себе і дізнатися новини з дому тільки за допомогою листування. Саме тому найцікавішою та інформативною частиною колекції родини Асеєвих-Дяченків є добірка з 18-ти листів, які С. Лифар у 1923–1937 рр. надсилав з різних частин світу. Після 1937 р. його спілкування із сім’єю припинилося. Тексти листів розміщені на поштових картках, наділаних або самостійно (про, що свідчать відбитки штемпелів поштових відділень) або в конвертах. На зворотному боці листівок зображені пам’ятки історії та архітектури, визначні місця Італії, Франції, Монако, Швейцарії, Німеччини, які відвідав С. Лифар.

Примітною є манера написання С. Лифарем адреси. На перших поштівках-листах він вказує адресу таким чином: “Russe. Kiew. Ириненская 3-а–7. М. Лифарь”²³. Трохи згодом напис модифікується: “Гр. Лифарь. Ириненская ул. 3 а кв. 7. гор. Киев. У.С.С.Р. Russie. Kieff”²⁴.

Треба зазначити, що в Києві С. Лифар лишив досить велику родину: батька, матір, братів Леоніда і Василя, сестру Євгенію. На початку 1930-х рр. сім’я зменшилася, оскільки брати та сестра переїхали до Франції. Брати нелегально перетнули кордон, а Євгенія вийшла заміж за австрійця і з ним виїхала з Києва. Після смерті матері в 1933 р. С. Лифар листувався тільки з батьком²⁵.

Усі листи надсилались на вул. Ірининську, де діду С. Лифаря по материнській лінії – Василю Дмитровичу Марченку, належав п’ятиповерховий будинок. У своїх спогадах “Страдные годы” С. Лифар з великою любов’ю згадував діда і час, який він провів у його маєтку на Канівщині²⁶. В. Д. Марченко належав до селянського стану, проте до 1905 р. придбав великі земельні ділянки в Канівському повіті Київської губернії, розташовані при селах Малий Букрин та Ведмедівка Трактомирівської волості та при с. Малі Прицьки Македонської волості. Економічна діяльність на придбаних землях мала досить значні масштаби. Наприклад, при с. Малі Прицьки існувало скотарське господарство, де, зокрема, розводили племінних коней²⁷. За свідченням С. Лифаря, В. Д. Марченко був чудовим господарем, а не скупим селянином-куркулем²⁸, але його успішна господарча діяльність часто ставала причиною конфліктів із місцевими селянами. Складнощі у врегулюванні спірних питань стали однією з причин розпродажу В. Д. Марченком своїх маєтностей.

У жовтні 1917 р. В. Д. Марченко став власником будинку (який до нашого часу не зберігся) по вул. Ірининській, який до цього належав професору медицини О. Корчак-Чепурківському. Родина Лифарів оселилася на другому поверсі у квартирі № 7, вікна якої виходили на вул. Володимирську. Після встановлення радянської влади у Києві будинок було націоналізовано та передано у власність житлового кооперативу. Родині Лифарів залишили їхню квартиру²⁹.

13 січня 1923 р. С. Лифар, після неодноразових спроб нелегально перетнути кордон, нарешті прибув до Парижа, де зустрівся з С. Дягілевим, який направив його до штаб-квартири трупи “Російський балет” в Монте-Карло. Свою першу листівку додому С. Лифар написав у вагоні поїзда і 16 січня 1923 р. відправив її з м. Тулон³⁰ (рис. 4) На картці з одного боку розміщено зображення панорами міста, з іншого – рукописний текст. С. Лифар повідомляє про свій маршрут і висловлює враження від побаченого: “Мои дорогие! Пишу в вагоне по дороге в М. К. из г. Тулона. Для меня немного странно, что зимой очень жарко, 25 гр. на солнце. Какие виды моря и гор! Все в зелени и пальмах. Восхищен. Прощайте. Целую Вас крепко Сережа”. Дещо осторонь від основного тексту він приписує слова, адресовані молодшому брату: “Леня! Видел громадные морские корабли!”.

Унікальність колекції родини Асеєвих – Дяченків, полягає в тому, що дає змогу ознайомитися із листами С. Лифаря, в той час як зібрання графині І. Л. Алефельдт-Лорвіг – з листами родини до С. Лифаря. Ми можемо порівняти інформацію з обох сторін діалогу. Тексти листів, які родина надсилала С. Лифарю з Києва, значно контрастують зі звітками, які надходили від нього. Якщо він інформував про свою блискучу кар’єру, гастрольні поїздки, враження від побаченого в інших країнах, в листах з Києва присутні смуток від того, що сім’я розділена, радість від успіхів С. Лифаря і намагання його заспокоїти

21 Русский балет и его звезды / Под ред. Е. Суриц. – Москва: Большая Российская энциклопедия; Борнмут: Паркстоун, 1998. – С. 75; Чернышева-Мельник Н. Д. Дягилев: Опередивший время. – Москва: Молодая гвардия, 2011. – С. 211.

22 Григорьев С. Л. Балет Дягилева. 1909–1929. – Москва: АРТ СТД РФ, 1993. – С. 189.

23 РД-13056 / Акт приймання № 8296 від 24.02.2016 // НМІУ. – Фонди.

24 РД-13058 / Акт приймання № 8296 від 24.02.2016 // НМІУ. – Фонди.

25 Григорьев С. Л. Балет Дягилева... – С. 37–51.

26 Лифарь С. Страдные годы... – С. 23–25.

27 Курінна М. Про національне коріння Сергія Лифаря та його родові зв’язки з Україною // Краєзнавство. – 2011. – № 4. – С. 259.

28 Лифарь С. Страдные годы. – С. 24.

29 Курінна М. Вказ. пр. – С. 260.

30 РД-13056 / Акт приймання № 8296 від 24.02.2016 // НМІУ. – Фонди.

з приводу долі членів сім'ї, які залишилися в Києві.

Так, М. Я. Лифар 10 квітня 1923 р. пише сину, якому виповнилося 18 років, такі слова: “Прежде всего мы поздравляем тебя с днем твоего Ангела и совершеннолетия, потом поздравляем с праздником Светлейшего Воскресения много крепко целуем тебя и желаем тебе всего наилучшего. Скучаем и мы за тобой, ведь <...> ты оторван от семьи. Но утешаем себя мыслью, что ты вырвался на волю и при твоей энергии не только ничего не потеряешь от этого но выиграешь! Поэтому мой совет – не оставайся на заднем плане в каждом деле, а выдвигайся вперед, но рассчитывай свои силы и береги здоровье [орфографія оригіналу. – авт.]”³¹.

10-им квітня 1923 р. датований лист М. Я. Лифаря до Броніслава Ніжинської³² з подякою за підтримку сина: “Многоуважаемая Бронислава Фоминишна! Извините, что не будучи лично знакомым с Вами, позволяю себе обратиться к Вам с несколькими словами, но чувство искренней признательности заставляет меня это сделать. Из писем моего сына Сережи из заграницы видно, что Вы оказали ему чисто родственное попечение и заботливость, равно и до поездки за границу, в Киеве, Вы также много сделали для него. А потому приношу Вам искреннюю душевную благодарность за Вашу доброту и поддержку моего сына в столь трудное время и остаюсь в уверенности, что Вы не оставите его в своей поддержке и на будущее время. С искренним уважением М. Лифар”³³.

Лист залишився у С. Лифаря, отже, він не віддав його адресату. Причини цього стають зрозумілими з огляду на складні стосунки між ними. Б. Ніжинська, яка була першою вчителькою С. Лифаря, не бачила в ньому танцівника. Для цього було кілька причин, але головна полягала в тому, що С. Лифар почав займатися балетом дуже пізно – в 15 років. У такому віці ніхто до С. Лифаря не розпочинав кар'єру професійного балетного виконавця. Саме тому, коли С. Дягілев запросив Б. Ніжинську поставити для своєї трупи балет “Ромео і Джульєтта”, вона наполягла на проведенні своєрідного екзамену для С. Лифаря. І хоча С. Лифар вже був провідним танцівником всесвітньовідомої трупи, він був змушений в такий спосіб доводити право на виконання головної партії в балеті. Тільки значно пізніше Б. Ніжинська визнала, що помилялася стосовно С. Лифаря. Очевидно М. Я. Лифар, звертаючись із словами подяки до Б. Ніжинської, не знав про ці обставини³⁴.

Свої листи С. Лифар адресував переважно всій родині, але на особливу увагу заслуговують поштівки, надіслані матері, до якої він ставився з особливою любов'ю. Один із перших таких листів датований 30 вересня 1923 р.³⁵, коли православна церква вшановує святих Віру, Надію, Любов та їхню мати Софію. Лист, надісланий із Женеви, містить зворушливе привітання: “Моя дорогая мамочка! Поздравляю тебя с днем Ангела, целую тебя много раз и прошу Бога всего наилучшего для тебя и – нас всех. В Женеву приехал в 7 ч. в [часов вечера. – авт.], дорога была сказочная. Сейчас заходит солнце, освещающая вершину “Монблан” необыкновенно красиво. Погода прекрасная. Устроился очень хорошо в Пансионе. Здесь пробуду 4 дня. Пока прощаюсь. Целую еще раз твой Сережа. P. S. Поцелуй папочке и детям”³⁶.

В колекції є поштова картка від 12 травня 1931 р., надіслана до Києва сестрою С. Лифаря, Євгенією³⁷, своїй матері Софії Васиївні³⁸ (рис. 5). На картці вміщено зображення однієї із найвідоміших пам'яток французької столиці – Триумфальної арки на пляс де л'Етуаль. У листі донька передає матері привіт із Парижа і запитує, чому від родини перестали надходити листи. З цього повідомлення стає зрозуміло, що на той час вже почалися проблеми з листуванням, яке надалі взагалі припиняється. Причинами цього було погіршення суспільно-політичної ситуації в країні: посилення прикордонного контролю, поступова ізоляція радянських людей від іноземного впливу. В такій ситуації контакти з представниками родини, які опинилися за кордоном, викликали підозри у відповідних державних структур. Крім того, через втечу за кордон молодшого брата С. Лифаря – Леоніда (1906 р. н.), за родиною був встановлений нагляд. Про це свідчать документи Державного архіву Служби безпеки України³⁹; матеріали агентурної розробки під назвою “Артисти”, що розкривають обставини втечі Леоніда. В 1931 р. він навчався в Другій вищій льотній школі в м. Борисоглібську, але через аварію під час польоту був звільнений в запас. Із вересня 1932 р. він навчався у Вольській льотній школі неподалік Тамбова. Звідти йому вдалося втекти до Персії (м. Мешхед), зв'язатись з англійським воєнним аташе Стівенсоном та передати йому інформацію про стан льотної школи, в якій він навчався, і опис конструкцій бойових машин. Леонід повідомив С. Лифарю про своє місце перебування і той допоміг брату потрапити до Франції⁴⁰.

Останні листи від С. Лифаря батьку, представлені в колекції Асеевих-Дягілевих, надійшли в 1933, 1934 і 1937 рр. Це – візитна картка⁴¹ з друкованим написом “Serge Lifar” та чорнильним написом, здійсненим вже рукою батька: “Получ. 9/ VI.33” та картка з автографом С. Лифаря, відбитком печатки Національної академії музики і танцю та написом: “Получ. 23/ II-34”. 22 лютого 1937 р. Михайло Якович отримав із Парижа брошуру С. Лифаря “Третій празникь Пушкина”, на останній сторінці якої є напис: “Твой сын Сергей / Париж / 1 февр. 1937”⁴².

31 РД-11903 / Акт приймання № 5686 від 05.05.2011 // НМІУ. – Фонди.

32 Ніжинська Броніслава (1891–1972) – артистка балету, хореограф, сестра В. Ніжинського. Учасниця “Російських сезонів” (1910–1913), власниця балетної студії в Києві (1915–1921), провела заняття в Центростудії, де перші уроки балету отримав С. Лифар. З 1921 р. перебувала за кордоном: спочатку в Європі, потім в США.

33 РД-11904 / Акт приймання № 5686 від 05.05.2011 // НМІУ. – Фонди.

34 Лифарь С. Мемуары Икара. – Москва: Искусство, 1995. – С. 153.

35 РД-13059 / Акт приймання № 8296 від 24.02.2016 // НМІУ. – Фонди.

36 Балабко О. В. “Київ, Іринінська, Лифарям...” – С. 32–33.

37 Лифар Євгенія Михайлівна (1903–1968) – старша сестра С. Лифаря.

38 РД-13069 / Акт приймання № 8296 від 24.02.2016 // НМІУ. – Фонди.

39 ДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С–415. – Т. 1.

40 Там само.

41 РД-13047 / Акт приймання № 8296 від 24.02.2016 // НМІУ. – Фонди.

42 Л-7899 / Акт приймання № 8296 від 24.02.2016 // НМІУ. – Фонди.

В 1930-х рр. С. Лифар зацікавився життям і творчістю О. Пушкіна, пошуком та збиранням пушкінських реліквій. В цьому він ніби продовжив традиції книжкового колекціонування, яким захоплювався його духовний наставник і учитель С. П. Дягілев. У 1937 р. у світі широко відзначали 100-літні роковини від дня смерті О. Пушкіна і С. Лифар не міг не долучитися до цього. 16 березня 1937 р. в Парижі у залі Плейель розпочала роботу виставка “Пушкін і його епоха”. С. Лифар був не тільки її організатором, а й надав значну частину експонатів зі своєї приватної колекції. До виставки був виданий каталог, карбована спеціальна ювілейна медаль і створена афіша, три примірники якої зберігаються в колекції НМІУ⁴³. У 2002 р. їх передала графиня Алефельдт-Лорвіг. Автором афіші був Ж. Кокто і, як писав С. Лифар в автобіографічній книзі “Мемуари Ікара”, реакція громадськості на цей художній твір була негативна⁴⁴. Дійсно, ця робота є більш, ніж суперечлива, оскільки в центрі афіші зображено О. Пушкіна в труні. До 100-ліття смерті поета була видана й проілюстрована малюнками Ж. Кокто брошура, яку С. Лифар надіслав у Київ. Очевидно, так С. Лифар хотів поділитися із батьком своїм захопленням життям та творчістю видатного поета та проілюструвати свої досягнення у збиранні та вивченні його доробку⁴⁵.

Останні листи з Києва від батька до С. Лифаря датовані 5 і 12 квітням 1934 р. Вони містять інформацію про сімейну трагедію – смерть матері С. Лифаря, Софії Василівни. В листі від 5 квітня 1934 р. Михайло Якович пише: “Дорогой Сергей! Посылаю тебе снимки покоя нашей отшедшей Богини. Любите ее, держитесь данной нею Вам любви – другого исхода нет. По мере сил мы ее не забываем и живем ее обоянием. Все мы, т. е. я и дедушка живы, здоровы, работаем. Живем и дышем Вами. Обнимаю Ваш отец”⁴⁶. Дідусь, якого згадає М. Я. Лифар – В. Д. Марченко, якому на той час, як писав в спогадах С. Лифар, йшов 101 рік⁴⁷. Його діти не опікувалися ним і його доглядав батько С. Лифаря.

В листі від 12 квітня 1934 р. батько знову повертається до тієї ж теми: “Дорогой Сергей! 6/VI я послал 3 фотографии могилы нашей незабвенной Мамочки. Если дойдут они до Вас, – смотрите на них и посылайте к этой точке земли, где покоится первоисточник Вашей жизни, – свои мольбы и благодарности. В меру наших возможностей могилу мы посещаем и украшаем <...>”⁴⁸.

Після цих листів спілкування припиняється. В 1939 р. Михайло Якович вдруге одружується і переїжджає з вул. Ірининської на вул. Софіївську до напівпідвального помешкання своєї дружини Марії Михайлівни. Коли він, попри поважний вік, був змушений піти працювати до ботанічного саду при Національному університеті імені Тараса Шевченка, то в анкеті, яка й досі зберігається в архіві, вказав: “Дітей немає”⁴⁹. Саме з помешкання на вул. Софіївській М. Я. Лифаря в 1949 р. провели в останню путь й поховали поряд дружини Софії Василівни на Байковому кладовищі⁵⁰.

Останні епістолярні пам’ятки із колекції родини Асеевих-Дяченків ілюструють спілкування С. Лифаря з сім’єю його мачухи. За свідченнями Н. Ю. Асеевої, він самостійно, під час візиту до Києва наприкінці 1960-х рр., знайшов помешкання Марії Михайлівни Дяченко-Лифар. С. Лифар спілкувався з новими родичами через листування, а, під час перебування в Москві, кілька разів спілкувався телефоном з батьком Н. Асеевої – Юрієм Сергійовичем⁵¹. Досить прикметним є те, що С. Лифар від руки на невеликому клаптику паперу у клітинку написав свою адресу в Парижі, яку залишив родині Асеевих-Дяченків⁵². Очевидно, він сподівався, що родичі зможуть його відвідати.

Один предмет із колекції родини Асеевих-Дяченків яскраво демонструє різницю у світогляді радянської та західноєвропейської людини. Намагаючись допомогти Марії Михайлівні вирішити “квартирне” питання, С. Лифар подарував їй світлину, на якій він сфотографований з іншим чоловіком, та написом на звороті: “Я с председателем городского Совета г-да Киева товарищем Буркой в Тулузе (Франция) в дни сроднения двух городов – Киева и Тулузы в июне 1965 года. Сергей Лифарь”⁵³. С. Лифар наївно думав, що його особисте знайомство з тодішнім головою міськвиконкому Києва М. Й. Буркою⁵⁴ допоможе Марії Михайлівні переселитися із напівпідвалу на вул. Софіївській хоча б на перший поверх. Родина не скористалася таким подарунком, а зі спогадів Н. Ю. Асеевої стає відомо, що від неї довго приховували факт родинного зв’язку з С. Лифарем. Також цю інформацію не поширювали поза родиною, оскільки побоювались можливих ускладнень через спілкування з іноземцем, до того ж утікачем з Радянського Союзу.

Колекція родини Асеевих-Дяченків є унікальним і дуже вагомим поповненням фондів зібрання НМІУ та цінним доповненням меморіальної колекції видатного французького танцівника і хореографа українського походження С. Лифаря (1905–1986). Ці пам’ятки в поєднанні з частиною меморіальної колекції, яку в 2002 та 2007 рр. передала музею графиня І. Л. Алефельдт-Лорвіг, в якій представлені листи родини до С. Лифаря, дають змогу уявити взаємовідносини в родині, простежити етапи розвитку кар’єри С. Лифаря та на прикладі життя однієї київської родини проілюструвати складність політичної та соціально-економічної ситуації в країні на межі 1920–1930-х рр.

43 ПЛ-3204, 3226, 3274 / Акт приймання № 5547 від 10.09.2003 // НМІУ. – Фонди.

44 Лифарь С. Мемуары Икара... – С. 101.

45 Иванова О. В., Иванова Е. П. Стремительный взлет Икара // Аристократ. – 2004. – № 5 (май). – С. 23.

46 РД-13043 / Акт приймання № 8257 від 26.11.2015 // НМІУ. – Фонди.

47 Лифарь С. Страдные годы. – С. 24.

48 РД-11906 / Акт приймання № 5686 від 05.05.2011 // НМІУ. – Фонди.

49 Балабко О. В. “Київ, Ірининська, Лифарям...”... – С. 116.

50 Там само. – С. 10.

51 Асеев Юрій Сергійович (1917–2005) – український архітектор, реставратор, мистецтвознавець. Заслужений архітектор України (1991), почесний член Академії архітектури України (1992).

52 РД-13048 / Акт приймання № 8296 від 24.02.2016 // НМІУ. – Фонди.

53 Ф-24394 / Акт приймання № 8257 від 26.11.2015 // НМІУ. – Фонди.

54 Бурка Михайло Йосипович (1914–1988) – український радянський державний діяч, голова виконавчого комітету Київської міської ради депутатів трудящих в 1963–1968 рр.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Акт приймання № 5547 від 10.09.2003 “Матеріали передані графинею Алефельдт-Лорвіг” // НМІУ. – Фонди.
 Акт приймання № 5686 від 05.05.2011 “Матеріали передані графинею Алефельдт-Лорвіг” // НМІУ. – Фонди.
 Акт приймання № 8113 від 01.01.2015 “Матеріали передані Н. Ю. Асеєвою” // НМІУ. – Фонди.
 Акт приймання № 8257 від 26.11.2015 “Матеріали передані Н. Ю. Асеєвою” // НМІУ. – Фонди.
 Акт приймання № 8296 від 24.02.2016 “Матеріали передані Н. Ю. Асеєвою” // НМІУ. – Фонди.
 Балабко О. В. “Київ, Іринінська, Лифарям ...”. Повість за листами митця. – Чернівці: Букрек, 2011. – 236 с.: іл.
 Григорьев С. Л. Балет Дягилева. 1909–1929. – Москва: АРТ СТД РФ, 1993. – 383 с.: ил.
 Державний архів СБУ. – Ф. 65. – Спр. С–415. – Т. 1.
 Иванова О. В., Иванова Е. П. Стремительный взлет Икара // Аристократ. – 2004. – № 5 (май).
 Иванова О. В., Иванова О. П. Мистецька спадщина Сергія Лифаря в колекції НМІУ // Матеріали щорічної науково-практичної конференції Музею історії м. Києва. – Випуск 10. – Київ: Кий, 2010. – С. 37–51.
 Иванова О. В., Иванова О. П. Меморіальна збірка документально-речових предметів С. Дягилева у колекції НМІУ // Праці Центру пам'яткознавства: збірник наукових праць. – Київ, 2016. – С. 158–170.
 Иванова О. Театральні афіші і плакати, пов'язані з творчістю С. М. Лифаря, у колекції Національного музею історії України // Національний музей історії України: поступ у третє тисячоліття. – Київ: ТОВ “ІІІ, Лтд”, 2004. – С. 274–282.
 Иванова О. П. Колекція театральних програм як джерело вивчення історії “Російських сезонів” С. П. Дягилева (на матеріалах НМІУ) // Національному музею історії України–110: тематичний збірник наукових праць. – Частина 2. – Київ, 2009. – С. 147–186.
 Иванова О. П. Зірки “Російських сезонів Сергія Дягилева” (на матеріалах НМІУ) // Національний музей історії України: тематичний збірник наукових праць. – Київ, 2011. – С. 173–179.
 Иванова О. П. Серж Лифар. Життя для танцю: буклет. – Київ: Фенікс, 2011. – 64 с.
 Иванова О. П. Образотворчі джерела в меморіальній колекції Сергія Лифаря (на матеріалах НМІУ) // Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр. – Київ, 2018. – С. 126–134.
 Курінна М. Про національне коріння Сергія Лифаря та його родові зв'язки з Україною // Краєзнавство. – 2011. – № 4. – С. 255–263.
 Лифарь С. Мемуары Икара. – Москва: Искусство, 1995. – 358 с.
 Лифарь С. Странные годы / Сост. Снежко С. П., Шлеев В. В. – Киев: “Муза” Лтд, 1994. – 375 с.: ил.
 Русский балет и его звезды / Под ред. Е. Суриц – Москва: Большая Российская энциклопедия; Борнмут: Паркстоун, 1998. – 208 с.: ил.
 Станішевський Ю. О. Українець Серж Лифар – зірка світового балету. – Київ: Видавнича група “Сучасність”, 2009. – 179 с.
 Чернышева-Мельник Н. Д. Дягилев: опередивший время. – Москва: Молодая гвардия, 2011. – 475 с.: ил.

Біографічні дані в посиланнях поданні за виданнями:

- Енциклопедія історії України. – Київ, 2004.
 Митці України: Енциклопедичний довідник. – Київ, 1992.

Біографічні дані Інги Лізи Алефельдт-Лорвіг за інтернет-ресурсами:

- [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://theater-light.ru/shvejcarskij-sled-sergeya-lifarya.html> (дата звернення: 20.11.2020).
 [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://nashagazeta.ch/news/13046> (дата звернення: 20.11.2020).

REFERENCES

- Akt pryimannia № 5547 vid 10.09.2003 Materialy peredani hrafyneiu Alefeldt-Lorvih. NMIU, fondy.
 Akt pryimannia № 5686 vid 05.05.2011 Materialy peredani hrafyneiu Alefeldt-Lorvih. NMIU, fondy.
 Akt pryimannia № 8113 vid 01.01.2015 Materialy peredani N. Yu. Aseievoiu. NMIU, fondy.
 Akt pryimannia № 8257 vid 26.11.2015 Materialy peredani N. Yu. Aseievoiu. NMIU, fondy.
 Akt pryimannia № 8296 vid 24.02.2016 Materialy peredani N. Yu. Aseievoiu. NMIU, fondy.
 Balabko O. V. 2011. Kyiv, Iryninska, Lyfariam.... Povist za lystamy myttsia. Chernivtsi: Bukrek.
 Hryhorev S. L. 1993. Balet Diahyleva. 1909–1929. Moskva: ART STD RF.
 Derzhavnyi arkhiv SBU, f. 65, spr. S–415, t. 1.
 Ivanova O. V., Ivanova E. P. 2004. Stremitelnyi vzlet Ikara. *Aristokrat*, vol. 5 (mai).
 Ivanova O. V., Ivanova O. P. 2010. Mystetska spadshchyna Serhiia Lyfaria v koleksii NMIU. *Materialy shchorichnoi naukovopraktychnoi konferentsii Muzeiu istorii m. Kyieva*, vol. 10. Kyiv: Kyi, pp. 37–51.
 Ivanova O. V., Ivanova O. P. 2016. Memorialna zbirka dokumentalno-rechovykh predmetiv S. Diahilieva u koleksii NMIU. *Pratsi Tsentru pamiatkoznavstva: Zb. nauk. pr.* Kyiv, pp. 158–170.
 Ivanova O. 2004. Teatralni afishi i plakaty, poviazani z tvorchistiu S. M. Lyfaria, u koleksii Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy. *Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy: postup u tretie tysiacholittia*. Kyiv: III, Ltd, pp. 274–282.
 Ivanova O. P. 2009. Koleksiia teatralnykh prohran yak dzherelo vyvchennia istorii Rosiiskykh sezoniv S. P. Diahilieva (na materialakh NMIU). *Natsionalnomu muzeiu istorii Ukrainy–110: tematychnyi zbirnyk naukovykh prats*, vol. 2. Kyiv, pp. 147–186.

- Ivanova O. P. 2011. Zirky Rosiiskykh sezoniv Serhiia Diahilieva (na materialakh NMIU). *Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy: tematychnyi zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv, pp. 173–179.
- Ivanova O. P. 2011. Serzh Lyfar. Zhyttia dlia tantsiu: buklet. Kyiv: Feniks.
- Ivanova O. P. 2018. Obrazotvorchi dzherela v memorialnii kolektsii Serhiia Lyfaria (na materialakh NMIU). *Pratsi Tsentru pamiatkoznavstva: Zb. nauk. pr.* Kyiv, pp. 126–134.
- Kurinna M. 2011. Pro natsionalne korinnia Serhiia Lyfaria ta yoho rodovi zviazky z Ukrainoiu. *Kraieznavstvo*, no. 4, pp. 255–263.
- Lifar S. 1995. Memuary Ikara. Moskva: Iskusstvo.
- Lyfar S. 1994. Stradnye gody (ed. Snezhko S. P., Shleev V. V.). Kiev: Muza Ltd.
- Russkii balet i ego zvezdy (ed. E. Surits). 1998. Moskva: Bolshaia Rosiiskaia entsiklopediia; Bornmut: Parkstoun.
- Stanishevskiy Yu. O. 2009. Ukrainets Serzh Lyfar – zirka svitovoho baletu. Kyiv: Vydavnycha hrupa Suchasnist.
- Chernysheva-Melnik N. D. 2011. Diagilev: Operedivshii vremia. Moskva: Molodaia gvardiia.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. Фотопортрет Сергія Лифаря. 17.11.1922 р. Київ;

Рис. 2. Фото Сергія Лифар в балеті “Лані”, квітень 1928 р. Лондон;

Рис. 3. Фотопортрет Сергія Лифаря. 1928 р., Монте-Карло;

Рис. 4. Поштова картка. Панорама Тулона з листом Сергія Лифаря до родини в Київ. 16.01.1923 р. Тулон.

Рис. 5. Поштова картка. Триумфальна арка на пляс де л’Етуаль в Парижі з листом Євгенії (сестри Сергія Лифаря) до матері. 12.05.1931 р. Париж.



Рис. 1

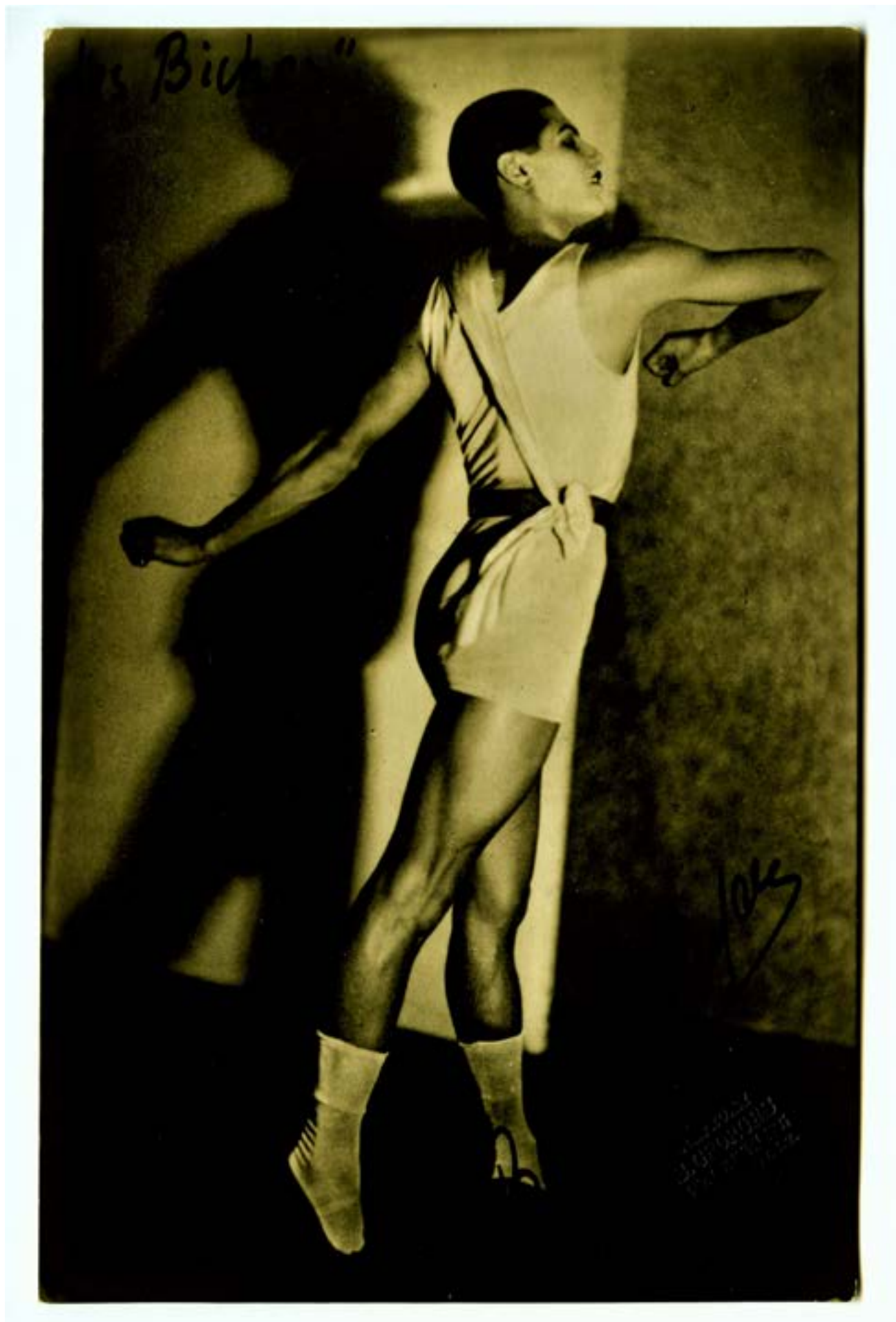


Рис. 2

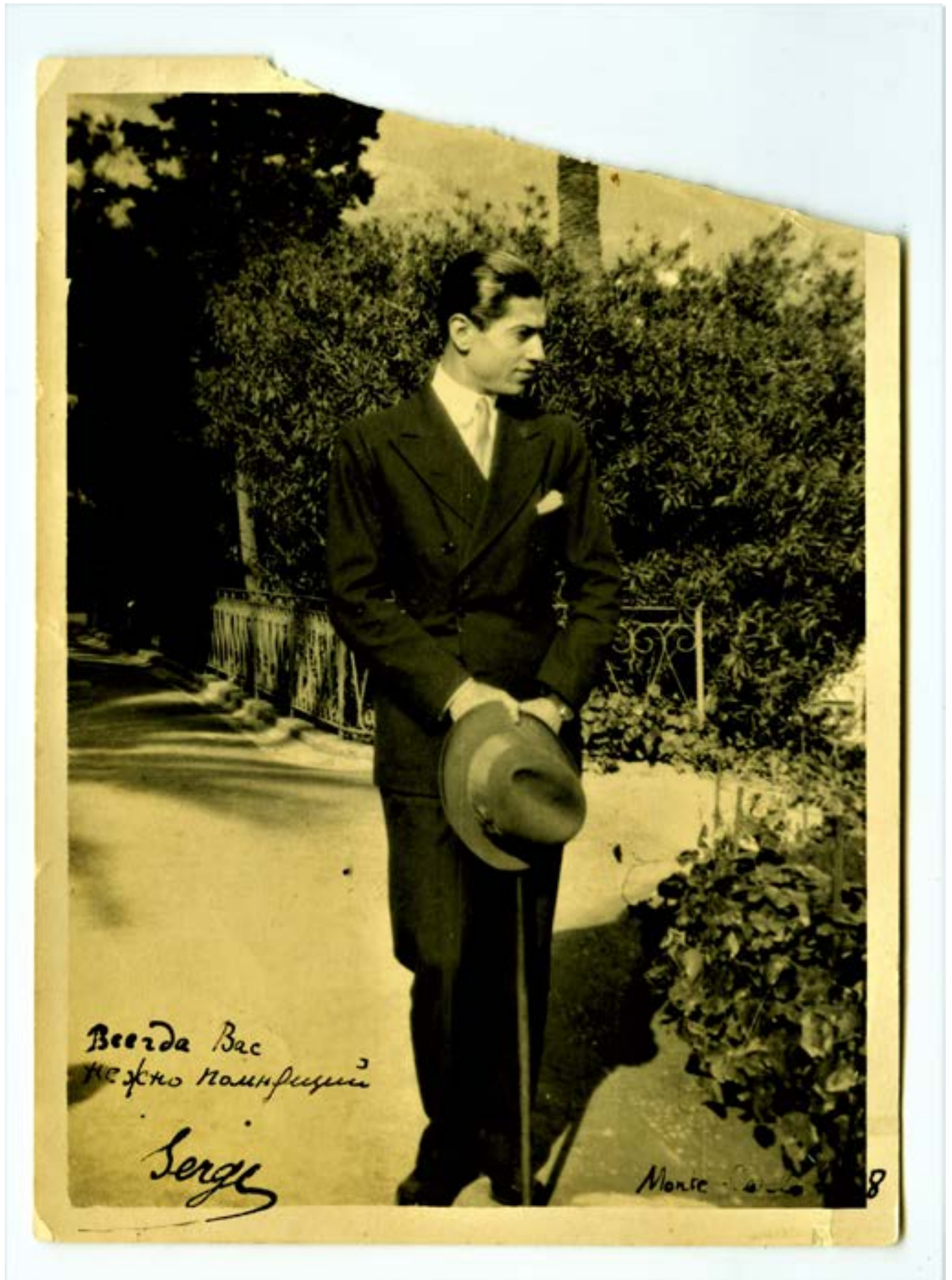


Рис. 3



Рис. 4, 5